

14. Młynarchyk S. Seminarium Diecezjalne lubelskie / S. Młynarczyk // Wiadomości Diecezji Lubelskiej. – Lublin, 1963. – S. 194–195.
15. Natoński B. Humanizm jezuicki i teologia pozytywno-kontrowersyjna w XVII i XVIII wieku / B. Natoński // Dzieje teologii katolickiej w Polsce / Pod. red. M. Rechowicza. – Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, 1975. – T. 2: Od Odrodzenia do Oświecenia. – Cz. 1: Teologia humanistyczna. – S. 89–219.
16. Novicampiani A. Apologia pro catholica fide / A. Novicampiani. – Cracoviae, 1559. – 327 p.
17. Nowak W. Kult świętych według “Confessio fidei” S. Hozjusza i “Confessio Augustana” F. Melanchtona / W. Nowak // Kardynał Stanisław Hozjusz (1504–1579): osoba, myśl, dzieło, czasy, znaczenie. – Olsztyn, 2005. – S. 223–234.
18. Rechowicz M. Teologia pozytywno-kontrowersyjna: szkoła polska w XVI wieku / M. Rechowicz // Dzieje teologii katolickiej w Polsce / Pod. red. M. Rechowicza. – Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, 1975. – T. 2: Od Odrodzenia do Oświecenia. – Cz. 1: Teologia humanistyczna. – S. 35–85.
19. Skarga P. O jedności Kościoła Bożego // Русская историческая библиотека. – Санкт-Петербург, 1882. – Т. VII: Памятники полемической литературы. — Кн. 2. – Слп. 225–526.
20. The Council of Trent. The canons and decrees of the sacred and oecumenical Council of Trent / Ed. and trans. J. Waterworth. – London: Dolman, 1848. – 289 p.

Summary

Nataliia Sinkevych

The apology of holiness of Pechersk relics in Sylvest Kossow's Paterikon: the problem of specificity and originality of Orthodox polemic writings of the first half of XVII century. The article is dedicated to The introduction to Orthodox reader – apologetic work, situated in Sylvest Kossow's Paterikon. On the base of analyses and comparison with other polemical texts, the conclusions about specificity and originality of The introduction, as well – about the intellectual grounding of the author are done.

Key words: polemic, relics, Paterikon.

Роман Сітарчук,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка*

ФАКТОРИ СТАНОВЛЕННЯ РУХУ АДВЕНТИСТІВ

Йдеться про ті аспекти діяльності та віровчення адвентистів сьомого дня, які сприяли їхньому розповсюдженню і створенню організації на українських теренах у складі Російської імперії.

Ключові слова: адвентизм, конфесія, розвиток, чинники.

Розвиток перших громад адвентистів на українських землях був зумовлений тими факторами, що були притаманні становленню всього євангельського руху,

водночас не останню роль у цьому відіграли й особливості віровчення та діяльності адвентистів сьомого дня. Тому в цій публікації виділяються ті чинники, які були характерні саме для адвентистів і які сприяли їхньому розповсюдженню і становленню організації, що і є метою нашого дослідження. Географія дослідження охоплює території українських земель у складі Російської імперії. Хронологічні межі – друга половина XIX – початок XX ст.

Специфіка перших кроків адвентизму – це поширення в уже підготовленому євангельському середовищі, адепти якого були ознайомлені з протестантизмом або вже сповідували цю релігію, тобто місіонерам адвентистів було достатньо тільки переорієнтувати їх у нову віру. Скажімо, у 1870-ті роки, після позбавлення менонітів права на звільнення від військової служби, більшість із них виїхали до Америки, де згодом стали адвентистами, а тоді вже проповідниками нового віровчення повернулися назад [3, с. 26].

Найлегше було німецьким місіонерам-адвентистам, які проповідували у середовищі компактних колоній своїх етнічних одноплемінників. Слід зазначити, що адвентисти автоматично ставали конкурентами решти євангелістів на релігійному просторі. Утім, це протистояння не варто перебільшувати, оскільки на початку XX ст. розширення громад адвентистів вийшло за межі німецьких колоній і відбувалося переважно за рахунок православного населення. Згуртовувало євангелістів й посилення утисків щодо них з боку влади.

Фактор новизни у розповсюдженні адвентизму не був таким важливим, як, наприклад, у баптизмі. На нашу думку, це можна пояснити кількома причинами. По-перше, баптизм починав свій шлях дещо раніше, серед пізніх протестантських течій у Російській імперії він був першовідкривачем і тому не мав конкуренції, крім того, баптизм будував своє віровчення на ґрунті місцевих раціоналістичних течій. Адвентизм, на відміну від баптизму, не мав таких сприятливих стартових можливостей, тому змушений був відвойовувати передусім уже існуючий протестантський місіонерський простір. Також врахуємо і фактор часу, якого в адвентистів для створення власної організаційної структури майже не було, адже баптисти та євангельські християни цей процес розпочали значно раніше. По-друге, період становлення адвентизму фактично збігся з початком законодавчих й адміністративних утисків щодо «сектантства», що не дозволяло адвентистам широко рекламувати своє віровчення, тоді як їхні конкуренти на релігійній ниві – баптисти та євангельські християни – уже встигли заявити про себе. По-третє, віра адвентистів була радикальнішою за інші протестантські вчення, наприклад, у питаннях дотримування суботи, загибелі разом із тілом душі, воскресінням тільки обраних тощо. Це насторожувало, а нерідко й відштовхувало населення, яке було ще не підготовлене до радикального розриву з колишньою православною вірою й водночас при виборі євангельської віри більше наближалося до баптизму або євангельського християнства, доктрини яких були зрозумілішими для православних.

Адвентистів, як і решту протестантів, вигідно вирізняла широка, організована й глибока за змістом пропаганда своєї віри. Вони, не афішуючи своєї релігійної належності, спершу просто приходили в помешкання православного односельця з пропозицією прочитати й обговорити Євангеліє, потім зав'язувалася розмова, у

процесі якої протестант із захопленням ділився знаннями про Слово Боже. Його емоційна проповідь не залишала байдужим співрозмовника, який переймався нею, а сам проповідник заявляв, що коли він був парафіянином у православної церкви і слухав попів, то перебував у п'ятні, і лише тепер, коли пізнав євангельську віру, побачив світло. При цьому для надання вагомості своїм доказам інколи протестанти не гребували й можливістю принизити доктринальні засади Православної церкви.

Проповідники євангелістів уживали всіх доступних їм засобів у пропаганді своїх конфесій. Вони переходили з села в село, влаштовуючи зазивні молитовні зібрання. Головними місіонерами адвентизму були особи грамотні, досвідчені у своїй справі, вони досконало знали Св. Письмо. При цьому керівники громад використовували найбільш людні місця зібрань, наприклад, базари, ярмарки. Інколи такі публічні показові виступи протестантів серед православного населення відбувалися у святкові дні. І це все здійснювалося на тлі фактичної відмови від дискусії з боку пануючої Православної церкви, оскільки, перебуваючи впродовж багатьох років під опікою держави, вона не набула досвіду ведення конкурентної боротьби з іншими конфесіями.

На противагу консерватизму православ'я, євангелістам була притаманна жива проповідь, за якої кожен віруючий брав участь у богослужінні та задовольняв свої естетичні почуття. Точка відліку проповіді адвентизму – це факти реального життя. Молитовні зібрання адвентистів об'єднували, згуртовували учасників, підкріплювали віру в істинність своїх релігійних поглядів, що інколи межували навіть із фанатизмом. До речі, вільне трактування Біблії, не стримуване жодними авторитетами, крім особистого, з часом викликало з-поміж адвентистів суперечки, результатом яких могли бути розмаїтість і нестійкість релігійно-моральних основ організації. Утім, у досліджуваній нами період реформізм усередині руху адвентистів в українських землях ще не сформувався.

Сприяла темпам зростання адвентизму і його організаційна згуртованість, яка дозволила швидко й ефективно об'єднати розрізнені громади в церковну організацію з чіткою ієрархією, звітністю, фінансовою системою та спланованою місіонерською діяльністю.

Відзначимо також і благодійницьку діяльність протестантів загалом і адвентистів зокрема, яка сприяла зростанню чисельності адептів. Для багатьох віруючих внутрішньоконфесійна допомога була чи не єдиним засобом забезпечення життя. Якщо ж зважити на те, що значну кількість членів релігійних громад, наприклад, адвентистів, становили самотні соціально не захищені люди, то переоцінити важливість взаємодопомоги в їхньому середовищі неможливо. Деяка допомога адвентистам надходила із-за кордону, але перебільшувати її значення для матеріальної підтримки віруючих не варто. Певні прибутки, які могли б спрямовуватися й на соціальні потреби, приносила і господарська діяльність адвентистів, однак часто на перешкоді цьому стояла влада.

Ще одним засобом навернення в громаду адвентистів була конфесійна література, в якій пояснювалися основи догматики, внутрішня діяльність громад та інші питання. Незважаючи на незначну чисельність своїх послідовників,

адвентисти мали різноманітні видання. Їхньому успіхові сприяла і культурно-освітня діяльність. Особливо привабливо вона виглядала на фоні недосконалої світської та духовної православної освіти.

Приваблювали простих людей і соціально-політичні лозунги євангелістів із закликами до загальної майнової рівності та братерства. Ці гасла були особливо популярними в роки соціального і політичного неспокою в державі. Водночас зауважимо, що соціал-демократизм не був притаманний ученню адвентизму, про що не раз заявляли його лідери.

Важливою у житті адвентистів була боротьба за дотримання членами громад морально-етичних принципів: відмова від паління, алкоголю, уживання «нечистої» їжі, загальна гігієна тощо. Це приваблювало тих людей, які намагалися вийти за межі узвичаєного в суспільстві стереотипу, зокрема жінок, які вже стали членами організацій євангелістів і намагалися залучити туди своїх питущих чоловіків. Отже, протестантські громади слугували своєрідною виправною інституцією, останнім шансом для злісних порушників моральних норм.

Задля всебічного висвітлення появи й подальшого розвитку Церкви адвентистів сьогомого дня, зупинимось й на тих негативних моментах в історії адвентистського руху, які, на нашу думку, дещо обмежили його можливі досягнення в українських землях у складі Російської імперії.

Перші проповідники адвентистів, приїхавши з місіонерською діяльністю в Росію, не знали країни, її народів, її Церкви, її історії, не володіли мовою, без якої проведення проповіді не реальне. Тим часом, проповідуючи в такій величезній, строкатій за національним складом, дуже суперечливій країні, не враховувати російської самотності, відмінної від Заходу культури, з виключно високою думкою росіян про свої духовні достоїнства, було просто неможливо.

Вже те, що перший російський проповідник був рукопокладений лише в 1908 р., говорить саме за себе. Усі проповідники адвентистів були іноземцями, а якщо й існували поміж ними вихідці з Росії, то переважно німецької національності. «Росію вони (іноземці) розглядали зі звичайним для західників презирством, усього руського цуралися, на руських людей дивилися з острахом, як на півварварів. Справжніми людьми в Росії вони, закономірно, вважали тільки німців та хіба що аристократів, які розмовляли німецькою. Ніяких особливих прийомів для роботи в Росії ніхто з них не мав та й не думав виробляти» [1, с. 253].

Не вистачало попереднім адвентистам і позитивності в методах євангелізації, стремління знайти щось загальне та об'єднуюче. На жаль, адвентизм у тому вигляді, в якому він проповідувався в Російській імперії, поширювався як суцільні заборони: не можна було хреститися, відзначати свята, ставити свічки, молитися за померлих, цілувати ікону. І хоча все це, на думку адвентистів, було правильно, але простій людині, для якої в цих обрядах і святах полягав сенс усього її духовного життя, що сягало корінням у далеке минуле, відмовитися від релігії батьків було дуже важко і навіть страшно.

Не привертала уваги піонерів адвентизму й тутешня інтелігенція з її пошуками й ідеалами. Адвентистські місіонери вважали, що простий люд швидше відгукнеться на блага звістку. Недооцінка передових верств руського суспіль-

ства – один із серйозних прорахунків у церковній історії адвентистів. До речі, цієї можливості не змарнували баптисти й євангельські християни, які мали серйозні успіхи в агітації серед інтелігенції [2, с. 253–254].

Не можна не згадати і про негативний вплив, який справляла на розвиток Церкви адвентистів перевага в її керівництві іноземних підданих. Зовсім не випадково конфесію адвентистів називали «іноземною» або «німецькою» вірою, адже її очолювали люди, які навіть не знали російської мови і потребували перекладачів. Разом з євангельською істиною та звісткою про швидке друге пришестя проповідники-німці в Росію несли свою культуру, звичаї, традиції, мову. Водночас це могло стосуватися хіба що перших німецьких громад. Наступні ж організації, які склалися переважно з українців та росіян, мало що запозичували від керівників Церкви, крім того, останні з часом змушені були самі зваж на зміни, що відбувалися всередині конфесій, та політичні настрої в державі.

Негативно відобразилися на зростанні адвентистських організацій і доктринальні зміни в Церкві. Основний ухил у проповіді було зроблено на доктрини, а не на віру в Христа та його праведність. Після дискусії в Міннеаполісі 1888 р., світова Церква адвентистів сьомого дня піднесла догму про спасіння через віру в Ісуса Христа на необхідну висоту, проте це не знайшло свого відображення в проповіді в Росії. Більшість статей у літературі адвентистів присвячувалася відмінностям їхнього віровчення від решти конфесій, а матеріалів про загальну догматику християнства, які б підкреслювали те спільне, що пов'язувало всіх християн, було мало [1, с. 255 – 256].

До прорахунків піонерів адвентизму в українських землях потрібно додати ще й те, що для частини потенційних віруючих адвентистів неперспективним уважалося визначення чіткої кількості врятованих, а ще раніше – дати другого пришестя Христа. Спершу вважалося, що спасіння можливе лише для американського народу. Це означало, що ніякої місіонерської діяльності в інших країнах проводити не варто. Таке зволікання призвело до запізненого початку місіонерської діяльності в Російській імперії. Крім того, перспектива спасіння тільки для вибіркової групи віруючих викликала сумніви щодо входження до цього кола решти.

До певних прорахунків слід віднести й початкову орієнтацію місіонерів адвентизму на сільських жителів, а не на міських, оскільки перші вважалися більше підготовленими до трьохангельської звістки. Водночас організувати селян, на відміну від традиційно комунікабельних міських жителів, виявилось значно складніше. Міста переважали села за розвитком комунікацій, компактністю і водночас концентрацією проживання жителів. Коли ж проповідники Церкви збагнули це й нарешті пішли в міста, вони зіткнулися з жорсткою конкуренцією з боку решти євангелістів, які з'явилися там раніше.

Частково відлякувала від членства в громадах адвентистів і жорсткість у дотриманні релігійних настанов, які в решти євангелістів були значно лояльнішими. Йдеться передусім про обов'язковість десятини – необхідного чинника сповідування віри, без чого віруючий не лише не міг сподіватися на майбутнє воскресіння, але нерідко й не мав права входити до громади. І хоча офіційно

віруючих не примушували жертвувати десяту частину своїх заробітків, усе ж таки на цьому всіляко наголошувалося.

Суворих приписів адвентисти мали дотримуватися й у виконанні інших норм, наприклад, у гігієнічній реформі, уживанні «чистої» їжі тощо. З одного боку, така вимогливість відштовхувала частину можливих adeptів, а тому негативно впливала на їхню кількість, з іншого – сприяла міцності організації адвентистів, запобігала від випадкових, хитких у вірі членів.

Коментуючи діяльність перших адвентистів, мусимо також підкреслити, що піонери адвентизму зробили все можливе, щоб донести звістку про швидкий прихід Христа народам Російської імперії.

Отже, визначимо ті чинники, які були притаманні адвентистам і сприяли поширенню їхньої релігії на українських теренах Російської імперії. До них належать: новизна і доступність віровчення; його початкове поширення в етнічно сприятливому й релігійно підготовленому середовищі іноземців-колоністів; широко організована й глибока за змістом пропаганда віровчення; різноманітна, професійна й запальна місіонерська діяльність; організаційна згуртованість; доброчинна діяльність; успіхи у видавничій і культурно-освітній діяльності; «правильність» учення, яке вимагало від його наслідувачів зречення від багатьох шкідливих звичок.

Водночас виділимо й ті фактори діяльності перших адвентистів, які не сприяли більш успішному розвитку їхньої організації. До них віднесемо: незнання першими місіонерами-іноземцями російської мови і керування ними Церквою впродовж багатьох років; суворе доктринальне протиставлення віровчення місцевому традиційному й наголошення на їхніх відмінностях, а не на спільних рисах; жорсткість у дотриманні обрядовості; помилка в територіальній зорієнтованості місіонерської діяльності. Втім, останні чинники, на нашу думку, кардинально не вплинули на розвиток руху адвентистів у Російській імперії – конфесія сформувалася й посіла своє місце в релігійній палітрі держави.

1. Зайцев Е. В. История Церкви адвентистов седьмого дня в России / Евгений Владимирович Зайцев. – Заокский: Источник жизни, 2008. – 544 с.
2. Жукалюк Н. А. Вспоминайте наставников ваших (история Церкви адвентистов седьмого дня в личностях) / Николай Арсентьевич Жукалюк. – Киев: Джерело життя, 1999. – 672с.
3. Юнак Д. История Церкви христиан АСД в России: В 2-х т. – Заокский: Источник жизни, 2002. – Т. 1 / Дмитрий Онисимович Юнак. – 448 с., [44] л. факс.

SUMMARY

Roman Sitarchuk

Confession trading posts of growth of Adventists in the first decades of their activity in Ukrainian earths

In the article talked about those aspects of activity of Adventists of seventh day, which was instrumental in their distribution and creation of organization on territory of Ukrainian earths in composition the Russian empire.